

Folkehøgskolen som dannelsingsarena for elever med Downs syndrom i overgangsfasen til voksenliv

Folk High School as a Formation Arena for Emerging Adults with Down's Syndrome

Roald Undlien

førsteamanuensis, Fakultet for helse og sosialvitenskap, Høgskolen i Innlandet, Norge

Roald.Undlien@inn.no

<https://orcid.org/0000-0003-4759-0135>

Marit Kollstad

førsteamanuensis emerita, Fakultet for helse og sosialvitenskap, Høgskolen i Innlandet, Norge

marit.kollstad@inn.no

<https://orcid.org/0009-0002-2104-227X>

Anne-Stine Dolva

professor, Fakultet for helse og sosialvitenskap, Høgskolen i Innlandet, Norge

anne-stine.dolva@inn.no

<https://orcid.org/0000-0003-4759-0135>

Sammendrag

Folkehøgskolen har som formål å være en læringsarena for danning og personlig utvikling. Videre skal den i henhold til norsk folkehøgskolelov, så langt det er mulig og rimelig, legge læringsmiljøet til rette for elever med særskilte behov. Det er lite kunnskap om hvilket utbytte elever med utviklingshemming har av å gå på folkehøgskole. Denne studien utforsker foreldres erfaringer knyttet til åtte elever med Downs syndrom og bygger på kvalitative intervjuer. Prosjektets teoretiske ramme er danning. Studien viser at foreldrene ser folkehøgskolen som en mulighet til å løse på bindingen til hjemmet og en forberedelse til det kommende voksenlivet, med blant annet økt selvstendighet. Betydningen av at elevene med utviklingshemming blir stilt krav til også fra jevnaldrende, framheves. Studien bekrefter tidligere forskning som beskriver utbytte som personlig utvikling, selvstendighet og mestring av hverdagslivsferdigheter med tanke på det framtidige voksenlivet for folkehøgskoleelever. Dette gjelder også elever med Downs syndrom. I tillegg viser denne studien beskrivelser av «et mulighetenes år» for folkehøgskoleelever med Downs syndrom med dets krav og utfordringer og en opplevelse av ungdomstid med jevnaldrende i et inkluderende fellesskap.

Stikkord

folkehøgskole, utviklingshemming, selvstendighet, danning, kommende voksenliv

Abstract

Folk High School aims to be a formation arena for general education and personal development. Furthermore, in accordance with the Norwegian Act of Folk High Schools, it should, as far as is possible and reasonable, facilitate a learning environment for students with special needs. There is little knowledge about the benefit students with intellectual disabilities gain from attending Folk High Schools. This study explores parents' experiences relating to eight

pupils with Down's syndrome, and is based on qualitative interviews. The theoretical framework for the project is formation. The study shows that the parents experience Folk High School as an opportunity for emerging adulthood as well as for loosening ties to home and parents. The importance of making demands on pupils with intellectual disabilities, also from their peers, is highlighted. The study confirms previous research that describes benefits such as personal development, independence, and mastery of everyday life skills with regard to the future life situation of emerging adulthood for all students. This also applies to students with Down's syndrome. In addition, this study shows descriptions of 'a year of opportunities' for Folk High School students with Down's syndrome, with demands, challenges, and an experience of inclusion.

Keywords

Folk High School, intellectual disability, independence, formation, emerging adulthood

Introduksjon

Denne studien handler om å utforske den norske folkehøgskolen som danningsarena for unge voksne med Downs syndrom i overgangsfasen til voksenlivet basert på foreldreerfaringer. Den norske folkehøgskolen er et attraktivt skoletilbud etter videregående for ungdom, også for unge med ulike funksjonsnedsettelse, slik som utviklingshemming eller Downs syndrom. CRPD artikkel 24 slår fast at personer med funksjonsnedsettelse skal sikres lik rett til utdanning som andre gjennom hele utdanningssystemet (United Nations, 2006). Vi vet at unge med utviklingshemming går på folkehøgskole, men det er begrenset kunnskap i Norge om hvilket utbytte det gir dem, og hvilken betydning det har for overgangen til voksenlivet.

80 prosent av elevene i norsk folkehøgskole er 19–20-åringer (NOU 2022: 16), kommer rett fra videregående og er i overgangen til voksenlivet. Arnett (2014) beskriver aldersgruppen 18 til 25 år med begrepet «emerging adulthood». Han argumenterer for at dette er en alder og en fase som blant annet er preget av instabilitet, utforsking av identitet og en søken etter muligheter. Det handler også om å bli mer selvstendig og flytte hjemmefra. Mange unge søker seg til folkehøgskolen for et friår før videre livsvalg, slik som hva en vil studere (Knutas & Solhaug, 2010). Mens unge flest har utdanningsmuligheter etter videregående, er det i Norge få tilbud om videre utdanning etter videregående skole for unge med Downs syndrom, med unntak av folkehøgskolen. Folkehøgskolen skal «(...) så langt det er mulig og rimelig, legge læringsmiljøet til rette for elever med særskilte behov» (Folkehøgskoleloven, 2002, § 5a). Det finnes 85 folkehøgskoler i Norge. 4 skoler har særtilskudd for å dekke merutgifter for elever med funksjonsnedsettelse (Utdanningsdirektoratet, 2021). Det er flere tilbud til elever med utviklingshemming, som for eksempel linjer for aktiv hverdag, botrening og aktiv fritid. Enkelte folkehøgskoler har ikke egne linjer, men kan tilrettelegge for elever med utviklingshemming. En skole er innrettet for utviklingshemmede på alle linjer, men andre kan søke om opptak. Overgangsfasen til voksenlivet er sårbar for mange, og spesielt for unge med utviklingshemming er det en fase med ulikheter både hva gjelder muligheter og utfordringer (Luthra, 2019; Jansson & Olsson, 2006). Foreldre til unge med Downs syndrom uttrykker en bekymring for de unges framtid og deres evne til å klare seg utenfor skolesystemets strukturerte støtteordninger (Leonard et al., 2016).

Folkehøgskolens danningsideal og pedagogiske gjennomføring

Grundtvig utviklet ideen om en nordisk folkehøgskole og omtales som folkehøgskolens grunnlegger. Den første startet i Danmark i 1844, og i dag finner vi folkehøgskoler i alle nordiske land. Folkehøgskolen skulle ta hånd om hele mennesket. Det praktiske skulle være

like viktig som det teoretiske (NOU 2001: 16). Ifølge Lövgren og Nordvall (2017) har folkehøgskolen utviklet seg noe forskjellig i de nordiske landene. Lighetene omfatter for eksempel rollen som et pedagogisk alternativ til det offentlige skolesystemet, og skolene har frihet til å velge tema og arbeidsmetoder. Norsk folkehøgskole har verken pensum eller eksamen, mens de andre landene åpner for dette. Denne studien omfatter norsk folkehøgskole.

Folkehøgskolelovens §1 (2002) slår fast at allmenndanning og folkeopplysning er folkehøgskolens overordnede mål. *En folkehøgskole for alle* (NOU 2022: 16, s. 19) anbefaler å utvide folkehøgskolens formål slik: «Folkehøgskolens formål er å fremme allmenndanning, folkeopplysning, aktivt medborgerskap og menneskeverd. Folkehøgskolen skal bidra til økt livsmestring og mangfold, og være åpen for alle.» Det legges til grunn at folkehøgskolen er en godt egnet inkluderingsarena for ungdom med et mangfold av bakgrunn og funksjonsnivå. Folkehøgskolens primæroppdrag er danning. Begrepet allmenndanning omfatter *danning* som innebærer å utvikle mennesket på flest mulige områder. Elevene skal lære *av, om og for livet*. Det handler om at elevene skal bli mer deltakende i livet (Birkeland, 2019). Danning kan ses som en ikke-styrt prosess hvor en påvirkes til å forstå, tolke og handle i ulike situasjoner og utvikle ferdigheter for livet. Danning er den prosessen som innebærer at den enkelte utfordres faglig og sosialt gjennom møtet med andre, og at teoretisk og praktisk læring skjer i et sosialt fellesskap (Knutas & Solhaug, 2010). Fellesskapet innebærer også internat som bosted. Elevene lever tett sammen (Forskrift til lov om folkehøgskoler, 2006, § 6) og har faste plikter med blant annet renhold og kjøkkentjeneste. Undervisningen på et hovedkurs består av fellesfag og fellesaktiviteter, fordypningsfag eller linjefag og valgfag. Det legges vekt på læringsfellesskap og gruppeprosesser der elever lærer av hverandre, og der elever og lærere opptrer i aktiv vekselvirkning. Å delta i dette fellesskapet i møte med medelever, lærere og andre aktører er en viktig del av elevenes danning.

Det viktigste utbyttet for folkehøgskoleelever beskrives som personlig vekst og modning, kompetanse, utvikling av selvverd, mestringsforventning, livskompetanse, sosial læring og forberedelse til videre karriere og studievalg (Erickson, 2017; Knutas & Solhaug, 2010; Lövgren, 2019; Tiller, 2014). Støtte og innflytelse gjennom sosiale nettverk er viktig for at folkehøgskolen skal fungere som en modell av det gode liv og ha betydning for valg senere i livet (Erickson, 2017). Lövgrens (2022) studie basert på folkehøgskoleelevers refleksive tekster viser blant annet til identitetsutvikling som utbytte og hvordan ulikheter i læringsfellesskap oppleves verdifullt. Internatet gir skolene anledning til å skape et totalt læringsmiljø hvor læring skjer både i og utenfor selve undervisningssituasjonen (Ohrem & Haddal, 2011). Utvikling av personlige forutsetninger kreves for å delta i hverdagslivets fellesskap (Madsen, 2006). En undersøkelse fra Statistisk sentralbyrå (referert i NOU 2001: 16) fant at et år på folkehøgskole handlet om å ha et friår med sosialt samvær og samtidig holde på med en interesse i form av valgt linjefag. I tillegg var folkehøgskole viktig med tanke på økt livskvalitet, sosial kompetanse og erfaringer som kan komme til nytte på mange områder i livet. Det samlede utbyttet som beskrives, viser at læring av, om og med livet i folkehøgskolens fellesskap bekrefter formålet om danning. NOU 2022: 16 etterlyser mer forskning rundt folkehøgskolens effekt på individ- og samfunnsnivå for å sikre et godt kunnskapsgrunnlag for sektoren videre.

Folkehøgskoleelever med utviklingshemming

Kunnskapsoppsummeringen til denne studien viser at det i Norge er begrenset kunnskap om hvilket utbytte elever med utviklingshemming eller Downs syndrom sitter igjen med etter å ha vært folkehøgskoleelev, og hva det betyr for deres voksenliv. NOU 2022: 16 anty-

der at mellom 400 og 500 elever med funksjonsnedsettelse har gått på folkehøgskole de siste fem årene. Hvor mange av disse som hadde utviklingshemming, er usikkert. Wendelborg et al. (2017) fant at 11 % av et utvalg (n = 90) med utviklingshemming hadde tatt opplæring etter videregående som inkluderte folkehøgskole. I sin studie av levekår og livssituasjon for personer med utviklingshemming nevner Sandvin og Hutchinson (2014) at flere gikk et år på folkehøgskole. Disse elevene trivdes godt, ikke minst på fritida. Organisasjonen Unge funksjonshemmede (2019) har publisert en rapport om erfaringer fra elever med ulike funksjonsnedsettelse, hvorav noen få med utviklingshemming. Rapporten beskriver positive erfaringer som i stor grad er knyttet til utvikling av selvstendighet og selvtilit og til forberedelser til et voksenliv med bl.a. flytting, hverdagslige oppgaver og rutiner. Den konkluderer med at folkehøgskolen har et unikt potensial for utviklingsmuligheter innenfor trygge rammer. Samtidig blir det understreket at det kreves en innsats fra samarbeidsorganer og politikere. Her blir økonomisk støtte, opptak og kjennskap til folkehøgskolene nevnt som viktig å gjøre kjent. En litteraturstudie utført av Velferdsforskningsinstituttet NOVA (Saetre, 2020) påpeker at det trengs mer forskning rundt norske forhold som kan påvirke levekår for voksne med Downs syndrom. I tillegg til forskning finnes dokumentarfilmen *Vår datter Emilie* av Carlen fra 2019, som følger en elev med Downs syndrom gjennom et år på folkehøgskole. I en anmeldelse av filmen fremgår det at eleven utviklet en selvbevissthet som motiverte henne til å strekke seg. Hun ble stilt krav til og ble oppfordret til å øve på ulike ferdigheter. Filmen viser også til at eleven med Downs syndrom var betydningsfull for andre elever ved folkehøgskolen (Odland, 2019).

På bakgrunn av begrenset kunnskap i Norge om hvilket utbytte elever med utviklingshemming har av å ha gått på folkehøgskole, er det behov for mer forskning. Dette er også viktig fra et samfunnsperspektiv, da det kan si noe om hvilke muligheter og begrensninger mennesker med Downs syndrom har i det norske utdanningssystemet.

Målet med denne studien var å utforske den norske folkehøgskolen som en mulig dannelsesarena for unge voksne med Downs syndrom ved overgangsfasen til voksenlivet basert på foreldreerfaringer. Valget om å søke slik kunnskap fra et foreldreperspektiv er tatt ut ifra et behov om å få erfaring fra hele prosessen, fra søknad og opptak til tiden etter folkehøgskolen og utbytte.

Metode

Studien har et eksplorerende, kvalitativt forskningsdesign. Data er samlet inn med individuelle intervjuer (Kvale & Brinkmann, 2009) med foreldre til (tidligere) folkehøgskoleelever med Downs syndrom. Personvernforhold og etikk i studien ble vurdert av Norsk senter for forskningsdata ved NSD og ble gitt prosjektnummer 360529. Informantene ble informert om at deltakelse er frivillig, at alle personopplysninger blir anonymisert, og at de kan trekke seg når som helst uten konsekvens. Navn og steder er fiktive.

Foreldre ble rekruttert fra en langtidsstudie av en alderskohort med Downs syndrom som har vært fulgt fra de var fem år. Alderskohorten besto opprinnelig av 62 barn, og 43 ble involvert i de første studiene (Dolva et al., 2004; Dolva et al., 2007). I den foreløpig siste studien som involverte hele kohorten, var den av ulike årsaker redusert til 38 (Dolva et al., 2014). Det var foreldrene til 38 unge voksne med Downs syndrom som ble invitert til å delta i denne studien. Inklusjonskriteriet var å ha en sønn eller datter som hadde vært folkehøgskoleelev.

Av de 38 unge voksne var det 8 (21 %) som hadde gått på folkehøgskole. Disse hadde alle vært elev ved en folkehøgskole i Norge i enten ett eller to år. Det var foreldrene til disse 8

som deltok i studien. Dette var 7 mødre og et foreldrepar som representerte 5 unge jenter og 3 unge gutter. På intervjutidspunktet med foreldrene var de unge 25 år, ferdige med videregående skole (tre til fem år) og i overgangsfasen til voksenlivet med ulikt nivå i ferdigheter og hjelpebehov. Etter at samtykke ble mottatt fra foreldrene, ble det tatt kontakt og avtalt tid for intervju. Intervjuene ble gjennomført pr. telefon, slik foreldrene også var blitt intervjuet i tidligere studier. Det var utviklet en tematisk intervjuguide (Kvale & Brinkmann, 2009). Temaene i intervjuguiden var: *før oppstart*; hvorfor ble folkehøgskole valgt, kjennskap til folkehøgskolen, forventninger, søkeprosess, forberedelser, annet som var av betydning, *på folkehøgskolen*; fra oppstart på skolen, internat, utvikling faglig, sosialt, behov og utvikling, muligheter og utfordringer, annet av betydning, *etter folkehøgskolen*; faglig, sosialt og personlig læringsutbytte for voksenliv. Intervjuene hadde en åpen tilnærming; hvert tema ble innledet med fortell eller beskriv, og intervjuguiden ble brukt for å sikre mer detaljer. Alle de tre forskerne var involvert i datainnsamlingen og intervjuet parvis. Den ene var da hovedintervjuer. Den andre skrev notater, sjekket mot intervjuguiden og sørget for eventuelle oppfølgings spørsmål. Hvert intervju varte mellom 60 og 90 minutter, og det ble gjort lydopptak. Intervjuene ble transkribert ord for ord, og tekstdokumenter (120 sider, skriftstørrelse 11, enkel linjeavstand) var datagrunnlaget for analysene.

Analysen var inspirert av tematisk analyse slik den er beskrevet av Braun og Clarke (2006), og alle de tre forskerne deltok. Hver forsker leste og re-leste det samlede materialet inngående og startet deretter en første koding av meningsbærende enheter i henhold til studiens formål. En innledende gjennomgang av kodene ble diskutert og deretter samordnet og slått sammen til kategorier. Neste steg var en analyse av kategoriernes innhold og mening. I denne prosessen ble det utviklet og formulert tre temaer: 1) Veien til folkehøgskolen – oppdage muligheter, 2) Elevenes skoleår – krav og utvikling i et fellesskap og 3) Utbytte av folkehøgskolen – læring for livet. «Gullsitater» (Malterud, 2017) ble valgt som illustrasjon av resultatene.

Tabell 1 viser et eksempel på analyseprosessen fram til første tema, Veien til folkehøgskolen – oppdage muligheter.

Tabell 1. Eksempel på analyse.

Koder	Kategorier	Tema
Andres erfaring av folkehøgskole, NFU, venner, søsken, lærer, assistent	<i>Kjennskap til folkehøgskole</i>	Veien til folkehøgskolen – oppdage muligheter
Finne ut hvor det skal søkes Interesse og linje Beliggenhet	<i>Valg av folkehøgskole</i>	
Forbesøk og kartlegging Søke støtte fra Nav, økonomi Trygging av sønn/datter	<i>Forberedelser til folkehøgskole</i>	
Løsrivelse Mindre knyttet til foreldre Få venner Opplive ungdomstid Få prøve seg Botrening Oppnå trygghet Mestring og selvstendighet	<i>Forventninger til folkehøgskole</i>	

Resultater

Foreldrenes erfaring bygger på at deres sønn eller datter hadde vært elev ved en folkehøgskole i ett eller to år. Elevene gikk på ulike skoler. Fem hadde gått ett år og tre to år. Av disse tre gikk to på samme skole begge årene, mens én var elev ved to forskjellige. To elever gikk på folkehøgskole med særtilskudd for elever med utviklingshemming. Disse hadde søkt og fått stipend. Seks elever gikk på skoler uten særtilskudd. Av dem oppga fem å ha fått støtte fra Nav for det første året; to av disse fikk først avslag. Én fikk avslag på første søknad for andreåret, klagde og fikk deretter støtten innvilget. Elevene hadde gått på linjer som Aktiv fritid og hverdag, Aktiv hverdag og botrening, Aktiv fritid og botrening og Musikk, bo og fritid. Linjene var i hovedsak for elever med utviklingshemming, mens valgfagene var for alle elevene. Et par elever gikk på skoler der alle linjene var åpne for elever med og uten utviklingshemming. Alle åtte (elevene) bodde på internat ved skolestart, men én ble utvist fra internatet etter kort tid. Denne eleven flyttet hjem, men fulgte undervisningen på dagtid. De fleste foreldrene hadde en fast kontaktperson på folkehøgskolen, men hadde ikke helt innsikt i personale og personalressurser ut over dette. I tillegg til lærere arbeidet det stipendiater (tidligere elever), miljøarbeidere, assistenter, vaktmester og kjøkkenpersonale på skolen. Disse hadde på en eller annen måte noe med foreldrenes sønn eller datter å gjøre. De videre resultatene blir beskrevet gjennom tre temaer.

Veien til folkehøgskolen – oppdage muligheter

Det første temaet handlet om foreldrenes erfaringer med prosessen frem til oppstart. Foreldrene fortalte om sin rolle og om innsatsen som lå til grunn for å søke opptak ved en folkehøgskole. Sentrale tema var hvordan de fikk kjennskap til folkehøgskoler, hva som påvirket valg av skole og linje, forberedelser i forkant av oppholdet og hvilke forventninger de hadde til sin sønns/datters år på folkehøgskole.

Kjennskap til folkehøgskoler

«Vi ante ikke at det fantes folkehøgskoler med botreningslinjer. Hvordan vet man det?»

Foreldrene hadde fått sin kjennskap til folkehøgskolen fra ulike hold. Noen hørte om aktuelle skoler igjennom nettverk i Norsk Forbund for Utviklingshemmede (NFU). Andre fikk vite om muligheten fra foreldre som hadde barn som hadde gått på folkehøgskole. I ett tilfelle var det datteren som tok opp spørsmålet etter et besøk av folkehøgskoleelever på vide-regående. En av foreldrene fortalte at de hørte om folkehøgskolen mens datteren var i barnehagealder da en spesialpedagog viste dem et julekort fra en tidligere elev som hadde gått på folkehøgskole. Som sitatet over illustrerer, er det ikke gitt at foreldre til unge voksne med utviklingshemming er klar over hvilke tilbud som finnes i folkehøgskolen. Kjennskap til folkehøgskolen som en mulighet etter videregående var avgjørende for at foreldrene skulle vurdere dette som et alternativ for sin sønn eller datter.

Valg av folkehøgskole

«Vi fikk høre fra andre som hadde gått på denne folkehøgskolen som fortalte oss om det som en utrolig bra erfaring. Da tenkte vi at det ville være helt ideelt å få en sånn overgang til voksenlivet.»

Valg av folkehøgskole ble tatt ut ifra interesser, linjetilbud, beliggenhet og oppfølging. For noen var det viktig at linjen var åpen for alle elever. Som en mor sa: «Siri har lyst til å gå den [...] -linja. Og der var det ei sånn blanding. Og det synes jeg var bra. [...] at du får den blandinga som er å leve i den normale verden.» Det var også egne linjer for elever med utvik-

lingshemming. De var primært rettet mot dagliglivets aktiviteter og fritid. Reiseavstand betydde også noe. Slik en mor sa: «Vi begynte å se etter folkehøgskoler. Hvor er det praktisk lurt at hun reiser. Og da valgte vi en folkeskole som var to timer unna.» Ideelt sett skulle ikke skolen ligge for nært, men heller ikke lenger unna enn at det var mulig å kjøre dit på en ettermiddag. Noen valgte likevel en skole langt unna. Flere tok også valget på bakgrunn av andres erfaring med bemanning og oppfølging. Det å orientere seg om muligheter, velge og søke folkehøgskole, var noe som krevde aktiv innsats fra foreldrene. Dette ble også gjen-speilet i øvrige forberedelser.

Forberedelser til folkehøgskole

«Tror du jeg greier dette, pappa?»

Forberedelser handlet både om praktiske forhold og om å forberede sin sønn eller datter til å gå på folkehøgskole. Foreldene spilte en stor rolle i alle disse forberedelsene. Søknad om opptak til folkehøgskole var første steg for foreldrene. Her måtte de være tidlig ute, og i enkelte tilfeller måtte de søke Nav om økonomisk støtte til folkehøgskoleoppholdet. To (av fem) av dem som søkte Nav om støtte til førsteåret på folkehøgskole, fikk avslag og beskrev dette som «rutinemessig avslag». De måtte dermed gå en ny runde før de vant fram. De som søkte på skoler med særtilskudd, søkte ikke Nav, men søkte om stipend fra Statens lånekasse for utdanning. Forberedelse av ungdommene var også viktig. Slik vi ser i det innledende sitatet, kunne de være usikre på om de ville greie å gå på folkehøgskole. Dette spørsmålet ble stilt daglig av denne gutten, og foreldrene brukte mye tid på å forberede og trygge han. Det var spenning knyttet til å flytte hjemmefra, men motivasjonen for å greie det var høy. Det første møtet med folkehøgskolen og de ansatte ble beskrevet som viktig. Foreldrene fikk inntrykk av at deres ungdom ble sett og anerkjent. Foreldrene beskrev verdifulle forkurs, besøk, kartlegginger og intervjuer. For én elev ble det ikke gjennomført et slikt møte. Mor fortalte at hun hadde kontakt med Nav for å forberede datterens år på folkehøgskole, og hun trodde at informasjonen gikk videre til folkehøgskolen. Det skjedde ikke. Manglende samarbeid mellom Nav og skolen førte til at et stort hjelpebehov ikke ble identifisert eller imøtekommet. Som moren sa: «Kunne de ikke sagt at de ikke hadde kapasitet [...], for da hadde vi fått henne inn på det fjerde året på videregående.»

Foreldrenes forventninger til året på folkehøgskole

«En trygg setting, kunne prøve seg litt mer sjøl [...] være sammen med [andre], bli kjent med flere.»

Foreldrene hadde ulike forventninger til hva deres sønn eller datter skulle få ut av oppholdet på folkehøgskole. Mest handlet om muligheter til å øve på å bli selvstendig og på å bo og å forberede seg på voksenlivet, flytte hjemmefra og løsrive seg fra mor og far. Som én mor uttrykte: «Det er en sånn navlestreng som skal kuttes.» Det ble også forventet at folkehøgskolen ga muligheten til å oppleve ungdomstiden borte fra foreldrene, møte nye venner og oppleve andre ting. Én mor sa: «Jeg hadde i hvert fall lite lyst til å se henne i jobb som hun skulle stå i resten av sitt liv, altså. For det hørtes kjedelig ut i den alderen.» Flere omtalte alternativet om å skulle gå rett ut i en tilrettelagt jobb som uaktuelt, mens noen ikke hadde en plan klar for hva deres ungdom skulle gjøre etter videregående skole. Ut over jobb og dagaktivitet er det ikke mange alternativer for ungdom med utviklingshemming.

Elevenes skoleår – krav og utvikling i et fellesskap

Det andre temaet inneholder foreldrenes erfaringer av elevenes år på folkehøgskolen. Her fremhevet foreldrene selve oppstarten på folkehøgskolen, erfaringsbasert læring, aktivitet og ungdomsliv, læring og utvikling i sosiale relasjoner.

Oppstart på folkehøgskolen

«Jeg klarer dette, pappa,»

Oppstarten ble beskrevet som spennende og utfordrende. Alle ble fulgt av sine foreldre. Hvordan elevene ble mottatt på folkehøgskolen, var avgjørende for at de skulle finne seg til rette. Elevene ble vist hvor de skulle bo, og hilste på dem som de skulle bo sammen med, og på alle ansatte. De fleste fant seg fort til rette. Én var særlig usikker på om han ville klare å gå på folkehøgskole, i forkant, men etter en første «bli kjent-runde» kom han tilbake til foreldrene og sa at dette kom han til å klare, slik vi ser i sitatet over. For andre var det ikke bare oppstarten som var krevende, men det å finne seg til rette. Én mor fortalte at datteren brukte et halvt år på å omstille seg.

Ferdigheter og erfaringsbasert læring

«[...] så tar hun en solo på kornett, og jeg var ikke klar over at hun kunne spille en gang. Jeg trodde jeg skulle dette av stolen.»

Foreldrene fremhevet at deres sønn eller datter opplevde erfaringsbasert læring i et fellesskap, i strukturerte og trygge omgivelser. Foreldrene opplevde dette som til dels hardt arbeid og tøffe utfordringer for elevene, men de satt likevel igjen med et inntrykk av at læringen var preget av mestring. De fortalte om en overraskende utvikling av nye ferdigheter, slik moren sier i det innledende sitatet. Foreldrene så også en forbedring av allerede innøvde ferdigheter. Dette handlet om å utvikle seg som trommeslager eller synge i kor eller ferdigheter knyttet til dagliglivets aktiviteter, som matlaging, husstell, vask og det å ta ansvar for personlig økonomi. Læring og utvikling på folkehøgskolen handlet om å bo tett på mange andre og å ha alt samlet på ett sted. Internattilværelsen innebar en unik mulighet til å oppleve læring og utvikling i et inkluderende fellesskap med andre elever med og uten utviklingshemming. Elevene fikk mulighet til læring gjennom erfaring i naturlige, daglige situasjoner. Går du for eksempel på tur i fjellet uten stillongs, blir du kald. Eller kjøper du det du har lyst på, hele tiden, blir det tomt for penger. Ting må erfares, og som foreldrene sa, fikk ungdommene oppleve dette på folkehøgskolen.

Aktivitet, vennskap og ungdomsliv

«Sverre gikk inn i gymsalen. Så begynte de å spille fotball, og sånn etablerte han en vennekrets.»

Oppholdet på folkehøgskolen ble beskrevet som en «boble». Foreldrene hadde en forventning om flere telefoner og tettere kontakt, men det skjedde ikke. Samtidig kunne de se at deres sønn eller datter hadde funnet seg til rette. Fellesrommene ble nevnt som viktige for sosialt samvær og samhandling, som vist i sitatet over. Foreldrene fremhevet den frie tiden på folkehøgskolen som viktig for læring og trivsel. Det var her elevene fikk mulighet til å bli kjent med andre på tvers av linjer og å delta på aktiviteter. Her opplevde elevene det ungdomslivet som mange av foreldrene hadde håpet de skulle få oppleve, som for eksempel å snike seg forbi nattvakta, sitte med guttegjengen, spille musikk og skravle og bli tatt på fersk gjerning. Det var mulig å oppsøke ulike aktiviteter, grupper og mennesker selv, på eget initiativ. Det ga en opplevelse av å bli inkludert og å bli sett på som et selvstendig menneske. Én mor refererte fra en medelev: «Jeg er jo ikke venn med Stine fordi hun har Downs. Jeg er jo venn, for vi har vært på turer og har det hyggelig i lag.»

Læring og utvikling i sosiale relasjoner

«Men dette var ungdommer som hun så opp til, og hun hadde lyst til å få det til. Så hun fiksa det veldig bra.»

Foreldrene beskrev at læring og utvikling skjedde med lærere og andre ansatte ved folkehøgskolen, som kokke og vaktmester, men også med stipendiater og medelever, slik vi ser i sitatet over. Foreldrene mente at særlig stipendiater og lærere var nøkkelpersoner i å følge opp elevene, stille krav til dem og utfordre dem. En av foreldrene beskrev det som å «pushe og holde i hånda». Stipendiatene ble beskrevet som sentrale fordi de var jevnaldrende, og de hjalp bare til når det trengtes. Én mor sa det slik: «De lot han være den han var, så hjalp de han med det han trengte hjelp til. Ikke sånn som oss, som mamma. At du fort kan hjelpe litt for tidlig.» Også medelever kunne være viktige for læring og utvikling. Én far fortalte at datteren ble utfordret til å holde orden rundt seg. Fordi hun så opp til disse ungdommene, ønsket hun det, og fikk det til, slik vi kan lese i det innledende sitatet. Foreldrene fortalte at elevene fikk en trygghet gjennom å ha en fast struktur på skoledagen, kombinert med friheten til å ta egne valg og stå i dem og ha kontroll over eget liv. De beskrev en hverdag preget av rom for å være den du er. Som én far sa: «[...] jeg vil si det var en oase.»

Utbytte av folkehøgskolen – læring for livet

Det tredje temaet handler om foreldrenes opplevelse av utbytte av å ha gått på folkehøgskole for sin sønn/datter. Det handler om personlig utvikling, inkludering og vennskap.

Personlig utvikling

«I og med at han hadde en god opplevelse av å kunne ha et godt liv utenfor de fire veggene her i hjemmet, at han greide seg uten mamma og pappa, gjorde at det gikk greit å flytte i egen leilighet.»

Foreldrene fremhevet at folkehøgskolen hadde stor betydning for den enkeltes personlige utvikling. De beskrev modning, økt selvfølelse og selvstendighet. De unge hadde blitt utfordret til å tåle å få konstruktive tilbakemeldinger, våge å stå for den de er, stå for egne meninger og bli tryggere på seg selv og på egen identitet i møte med andre. Det handlet også om ferdigheter i å inngå i et sosialt fellesskap, som å ta hensyn, følge regler og oppføre seg. Videre beskrev foreldrene økte ferdigheter som ga tilgang til nye roller og aktiviteter. Flere av folkehøgskolene hadde linjer der det ble trent spesifikt på å bo i egen bolig. Foreldrene erfarte at deres sønn eller datter hadde fått muligheten til å lære ferdigheter som er nyttige for å leve et mer selvstendig liv som for eksempel å rydde, vaske, vaske klær, lage mat, håndtere penger, planlegge og handle. I løpet av året ble enkelte motiverte for å flytte til egen bolig, slik sitatet over viser. På folkehøgskolen ble det forventet at alle skulle ta ansvar for egen hverdag og gjøre egne valg. Etter folkehøgskolen ble overgangen til et selvstendig voksenliv beskrevet som ulik. Én flytta rett inn i egen bolig og var klar til å bo for seg selv. Den tryggheten som han hadde med seg fra folkehøgskolen, spilte en viktig rolle her. Han var opptatt av å bestemme selv, og det var rom for det, men han lyttet til råd. Samtidig var det også foreldre som beskrev ulike dilemmaer knyttet til overgangen til en selvstendig voksentilværelse. Det var ikke alle som følte seg klare til å flytte for seg selv etter endt folkehøgskole. Ved flytting tilbake til barndomshjemmet ble ikke de nye ferdighetene opprettholdt eller videreutviklet. Som én mor fortalte: «Når hun kom hjem, falt vi fort i den gamle tralten med at jeg ordna mat og vaska klær og sånne ting [...] samtidig blir hun irritert når vi blander oss borti ting.» En annen gleda seg til å flytte inn i egen leilighet i et bofellesskap, men det ble ikke som forventet, for boligen var ikke klar. En annen mor uttrykte: «Det var veldig

sånn 'gjøre ting for dem' [...] hvis ingen gir han ansvar og han ikke blir sett på som viktig, så bare faller han sammen.» Her var det begrenset rom for autonomi og selvstendighet.

Inkludering og vennskap

«Hun var en av alle [...], og hun fant sin vei i det, og de andre fant sin vei i det med henne.» Foreldrene fortalte om betydningen av vennskap med jevnaldrende fra folkehøgskolen med elever med og uten utviklingshemming. Skolen ble erfart som en oase eller boble der alle var sammen, slik vi ser i det innledende sitatet. Faren til jenta mente at du ikke møter muligheten for slik inkludering mange steder. Etter folkehøgskolen er hun igjen bare sammen med andre med utviklingshemming, bortsett fra ansatte der hun bor og jobber. Faren satt med en opplevelse av at datteren var på oppbevaring utenfor det samfunnet «vi andre lever». Samtidig var han opptatt av at mennesker med utviklingshemming har glede av å være sammen med andre med utviklingshemming, altså å inngå i ulike sammenhenger sammen med andre med og uten utviklingshemming. Etter folkehøgskolen ble noen vennskap videreført, i hovedsak på sosial medier, men det avtok etter hvert. Én mor fortalte at hennes datter hadde kontakt med ganske mange venner fra folkehøgskolen på Facebook, Snapchat, Messenger eller via telefon. Noen har hun i perioder relativt hyppig kontakt med, men ikke daglig eller ukentlig. Personlige treff er det mindre av, men det ble beskrevet. Noen møttes på ferie, og noen møttes hos hverandre. Sosiale medier spiller en viktig rolle i organiseringen av gjenforeninger, reiser og besøk. Én elev fikk seg kjæreste på folkehøgskolen, et forhold som fortsatt varte.

Oppsummert avdekker resultatene at foreldrene la ned en stor innsats i å forberede søknad til aktuell folkehøgskole, motivere sin sønn eller datter og legge til rette for en god oppstart. Samlet kan folkehøgskoleåret karakteriseres som *et mulighetenes år* der krav, forventninger og fellesskap la grunnlaget for personlig utvikling, økt selvstendighet og læring. Folkehøgskolen innfridde langt på vei de forventningene foreldrene hadde om muligheter og utbytte, særlig at bindingen til hjemmet skulle løsnes, og at elevene skulle bli forberedt til videre voksenalv. Ifølge foreldrene ga folkehøgskolen en enestående opplevelse av ungdomstid med jevnaldrende i et inkluderende fellesskap betegnet som en «oase» eller «boble». Det varierte i hvilken grad erfaring og læring fra folkehøgskolen ble videreført. Fire flyttet raskt inn i egen leilighet, mens andre ventet på egnet bolig eller ønsket fortsatt å bo med foreldrene sine. Med få unntak var sosialt nettverk igjen begrenset til andre med utviklingshemming.

Diskusjon

Formålet med denne studien var å utforske den norske folkehøgskolen som en mulig dannelsesarena for unge voksne med Downs syndrom ved overgangsfasen til voksenalivet basert på foreldreerfaringer. Vi har ikke funnet tidligere forskning på denne målgruppa. Men at 21 prosent av en kohort med Downs syndrom på 38 har vært folkehøgskoleelever, tyder på at folkehøgskolen vurderes som en attraktiv skolemulighet. I lys av dette ser vi på materialet som både rikholdig og informativt og at det kan gi et tilstrekkelig grunnlag for en første utforskning av de sentrale spørsmålene om folkehøgskolen og av erfaringer og utbytte. Vi får imidlertid ikke ungdommens egne perspektiver, erfaringer og personlige utbytte og kan heller ikke vite om de samsvarer med foreldrenes erfaringer. I videre kunnskapsbygging er det avgjørende at perspektivet til folkehøgskoleelever med Downs syndrom blir utforsket. I denne delen diskuterer vi foreldreerfaringene i lys av folkehøgskolens særpreg og formål. Først kommer vi inn på kjennskap og tilgang til folkehøgskole, deretter diskuteres fol-

kehøgskolen som dannelsesarena for denne målgruppen, og til slutt drøftes utbytte og betydning som folkehøgskole kan ha for voksenlivet.

Muligheter og utfordringer med tilgang til folkehøgskolen

Folkehøgskolen som en læringsarena var ikke kjent for alle foreldrene i vår studie. NOU 2002: 16 anbefaler at tilbudet gjøres bedre kjent for aktuelle søkere. Folkehøgskolen skal i henhold til folkehøgskoleloven §5a (2002) så langt det er mulig og rimelig, legge til rette for læringsmiljø for elever med særskilte behov. Det var foreldrene som orienterte seg om aktuelle linjetilbud og folkehøgskoler, søkte økonomisk støtte, søkte opptak og tilrettela det praktiske. Ungdommens interesser ble lagt til grunn for valg av skole. Da søknaden var sendt, brukte foreldrene tid på å forberede sin ungdom på folkehøgskolen. En viktig forutsetning for å fremme trygghet var besøk på folkehøgskolen i forkant, der de ble kjent med skolen og tilbudet, og skolen ble kjent med eleven. Uten at dette ble gjennomført, var verken skolen eller eleven forberedt, og for én elev ble konsekvensen utvisning fra internatet og videre tilbud på dagtid. En annen forutsetning var økonomisk støtte. Navs håndtering av slik støtte ble opplevd som en barriere og ble omtalt som «rutinemessig avslag». Rapporten som Unge funksjonshemmede publiserte i 2019, understreker nettopp at det også kreves en innsats fra samarbeidsorganer og politikere med tanke på økonomisk støtte, opptak og kjennskap til folkehøgskolene. Her er det et uavklart ansvar.

Folkehøgskolen som dannelsesarena

Folkehøgskolens formål er å bidra til at elevene blir mer klare for deltagelse i samfunn og arbeidsliv, utvikler ferdigheter for livet og er aktivt deltakende. Videre handler folkehøgskolens formål om dannelse om personlig utvikling, modning og læring av hvordan man fungerer i et fellesskap. Det å modnes og utvikles som person skjer gjennom læring på ulike arenaer, både i formelle og i uformelle situasjoner. Dette er i samsvar med det Arnett beskriver om forhold i fasen «emerging adulthood».

Knutas og Solhaug (2010) skriver at folkehøgskolen fungerer som et friår til å tenke over hvem en er, hvor en vil i livet sitt, og hva en vil studere. Våre funn viser at for elevene med Downs syndrom var det særlig fokus på personlig utvikling, selvstendighet og mestring av hverdagslivsferdigheter med tanke på framtidig livssituasjon. Videre studier er vanligvis relevante for folkehøgskoleelever, men for elevene med Downs syndrom innebærer framtidige muligheter for studier. For dem var det mer relevant å forberede seg til overgangen til voksenlivet med selvstendig bosituasjon, fritid og arbeid. Dette ble beskrevet av foreldrene som å «kutte en navlestreng» og forstått som en løsrivelse fra foreldreomsorgen. Selv om nivå og muligheter er forskjellige, er dannelse viktig både for elever med Downs syndrom og for andre elever.

Et folkehøgskoleår er beskrevet som et friår for ungdom flest (Knutas & Solhaug, 2010). Men det var ikke et friår som ble beskrevet av foreldrene i vår studie. Læringen og den personlige utviklingen som foreldrene så at fant sted hos elevene med Downs syndrom, ble ansett som så viktig at karakteristikken *mulighetenes år* var mer passende. Mulighetene handlet om at elevene med Downs syndrom ble utfordret faglig og sosialt og stilt krav til. De investerte selv innsats og hard jobbing i å tilpasse seg og lære nye ferdigheter. Foreldrene beskrev personlig utvikling og for de fleste også en enestående opplevelse av inkludering og ungdomstid. Mulighetenes år ble på den måten den dannelsesreisen som folkehøgskolen har som formål å bidra til.

Det allmenndannende prinsippet i folkehøgskoleloven framhever læring i fellesskap som vesentlig (NOU 2022:16). Dette oppnås gjennom læringsfellesskap og gruppeprosesser der elever lærer av hverandre, og der elever og lærere opptrer i aktiv vekselvirkning (Lövgren, 2019). I vår studie framhevet foreldrene i den sammenhengen lærernes rolle som viktig, men de så også at annet personell bidro mye. I tillegg spilte medelever og jevnaldrende stipendiater en viktig rolle. Det som kjennetegnet disse, var at de stilte krav i tillegg til å legge til rette for mestring. Samtidig ble dagliglivets naturlige situasjoner utnyttet til læring, og internatlivet ble en viktig arena for mer uformell læring. Uformell læring i fellesskap ble framhevet som betydningsfullt for utvikling av ferdigheter og selvstendighet, enten det gjaldt å lære å spille et instrument, synge i kor, være på tur eller annet de jobbet med i skoletiden. Det å bli «pusha og holdt i hånda» ble trukket frem som en forutsetning for læring og utvikling. Foreldrenes erfaringer samsvarer godt med det Ohrem og Haddal (2011) beskriver som folkehøgskolens totale læringsmiljø både i og utenfor formelle undervisningssituasjoner.

Tidligere folkehøgskoleelever har beskrevet sosial læring som et av de viktigste utbyttene (Knutas & Solhaug, 2010). Vår studie viser at for ungdom med utviklingshemming gir folkehøgskolen rom for å lære av jevnaldrende. Gjennom samhandling ble de kjent, og nye sosiale identiteter ble skapt. I stedet for å være «hun med Downs syndrom» ble hun sett på som en medelev, en man kjenner og har det hyggelig sammen med.

Det er få arenaer der mennesker med og uten utviklingshemming møtes og lever tett sammen. Foreldrene opplevde derfor folkehøgskolen som en unik arena å omgås jevnaldrende, utvikle vennskap og finne sin plass på. Det å oppleve ungdomstid kan også handle om å se og oppleve hva andre ungdommer gjør, og om å utvikle seg gjennom erfaringsbasert læring. De unge ble kjent og lærte av hverandre. Forskning om oppvekst og skoleforløp for utviklingshemmede viser en tendens til økt segregering og mer tilpassede tilbud (Wendelborg et al., 2017). Foreldrene erfarte at eleven med Downs syndrom ble betydningsfull for andre elever ved folkehøgskolen, og dette blir også bekreftet av Odland (2019) i hennes anmeldelse av *Vår datter Emilie*. Foreldrene omtaler, som tidligere nevnt, folkehøgskolen som en «inkluderende oase». «Oasen» ser ut til å samsvare med det Haug (2017) legger til grunn som forutsetninger for inkludering.

Utbytte og betydning i overgangen til voksenliv

Rapporten fra Unge funksjonshemmede (2019) fant at elever med funksjonsnedsettelse hadde positive erfaringer med å gå på folkehøgskole. Innenfor trygge rammer utviklet de selvstendighet og selvtillit og forberedte seg til voksenlivet.

I samsvar med dette viser vår studie at foreldrene så på folkehøgskolen som et egnet sted å øve på å være hjemmefra. Utbyttet ble beskrevet som selvstendighet, trygghet, sosiale og praktiske ferdigheter og forberedelse til voksenlivet. De som hadde muligheten, kunne starte et voksenliv med å flytte i egen bolig og begynne i arbeid. De hadde lært selvstendighet, matlaging, rydding og vasking og å være sammen med annen ungdom og fungere i en større gruppe. Den personlige utviklingen og læringen som fant sted, kan beskrives som danning i tråd med formålet for den norske folkehøgskolen. Fire av ungdommene flyttet raskt inn i egen bolig. To måtte imidlertid vente på egnet bolig, mens to ønsket å bo i foreldrehjemmet litt til. Etter folkehøgskolen, da de kom på utsiden av «bobla», møtte flere et miljø der videreutvikling av disse ferdighetene ikke ble opprettholdt. De som ble boende i foreldrehjemmet, falt tilbake til det foreldrene beskrev som «den gamle tralten». Noen vennskap fra folkehøgskolen ble videreført primært gjennom sosial medier, men de avtok

etter hvert. Opplevelsen av inkludering i det foreldrene kalte «folkehøgskolebobla», ble ikke videreført. Etter folkehøgskolen var de fleste tilbake i fellesskap med andre med utviklingshemming.

Konklusjon

I tråd med folkehøgskolens formål om dannelse har åtte elever med Downs syndrom lært av, om og for livet gjennom teoretisk og praktisk læring i fellesskap. Studien bekrefter at elever med utviklingshemming og Downs syndrom kan oppnå personlig utvikling, selvstendighet og mestring av hverdagslivsferdigheter i tiden på folkehøgskole, og at dette kan ha betydning for deres framtidige livssituasjon. Det som også blir avdekket gjennom denne studien, er *et mulighetenes år* med krav og utfordringer og opplevelsen av en ungdomstid med jevnaldrende i et inkluderende fellesskap. Studien viser derfor at folkehøgskolen kan være en viktig danningsarena og gi verdifull læring og utvikling i fasen frem mot voksenliv. Foreldrenes forventninger om at året på folkehøgskole ville løse på bindingen til hjemmet og forberede overgangen til voksenlivet, ble nok innfridd, men imidlertid ikke alltid fulgt opp i etterkant. Folkehøgskole kan planlegges inn i en større helhet for denne målgruppa fremfor å være en kortvarig og løsrevet «boble». Dersom muligheter og behov avklares gjennom kartlegging før opptak på folkehøgskolen, kan det lettere legges til rette for et totalt læringsmiljø både i og utenfor undervisningen med tanke på det framtidige voksenlivet. Når det gjelder økonomisk støtte, bør Navs rolle avklares og «rutinemessige avslag» unngås.

Referanser

- Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.
- Birkeland, K. H. (2019). *Rektor i folkehøgskolen – ledelse i et fritt skoleslag*. Masteroppgave. Høgskolen på Vestlandet. Hentet fra: <https://www.frilyntfolkehogskole.no/app/uploads/2017/05/Rektor-i-folkeh%C3%B8gskolen-ledelse-i-et-fritt-skoleslag.pdf>.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. Doi: <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Dolva, A.-S., Coster, W. J. & Lilja, M. (2004). Functional performance in children with Down syndrom. *American Journal of Occupational Therapy*, 58(6), 621–629. Doi: <https://doi.org/10.5014/ajot.58.6.621>.
- Dolva, A.-S., Kleiven, J. & Kollstad, M. (2014). Actual leisure participation of Norwegian adolescents with Down syndrom. *Journal of Intellectual Disabilities*, 18(2), 159–175. Doi: <https://doi.org/10.1177/1744629514523158>.
- Dolva, A.-S., Lilja, M. & Hemmingsson, H. (2007). Functional performance characteristics associated with postponing elementary school entry among children with Down syndrom. *American Journal of Occupational Therapy*, 61(4), 414–420. Doi: <https://doi.org/10.5014/ajot.61.4.414>.
- Erickson, E. K. (2017). *Developing the Good Life by Living It: The Influence of Attending a Norwegian Folk High School on Well-Being*. Doktorgradsavhandling. University of Minnesota.
- Folkehøgskoleloven. (2002). *Lov om folkehøgskoler* (LOV-2002-12-06-72). Lovdata. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2002-12-06-72>.
- Forskrift til lov om folkehøgskoler. (2006). *Forskrift til lov om folkehøgskoler*. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-10-13-1158>.
- Haug, P. (2017). *Spesialundervisning, innhald og funksjon*. Samlaget.
- Jansson, B. R. & Olsson, S. (2006). Outside the system: Life patterns of young adults with intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 8(1), 22–37.

- Knutas, A. & Solhaug, T. (2010). «Som en sang i sinnet – som eneste sollyst minne»: Elevers utbytte av folkehøgskolen. NTNU Samfunnsforskning. ISBN 978-82-7570-219-5. Hentet fra: <https://samforsk.no/publikasjoner/som-en-sang-i-sinnet-som-et-eneste-sollyst-minne-elevers-utbytte-av-folkehogskolen>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Interview. Introduksjon til et håndværk*. (2. utg.). Hans Reitzel.
- Leonard, H., Foley, K.-R., Pikora, T., Bourke, J., Wong, K., McPherson, L., Lennox, N. & Downs, J. (2016). Transition to adulthood for young people with intellectual disability: the experiences of their families. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 25(12), 1369–1381.
- Luthra, R. (2019). Young adults with intellectual disability who are not in employment, education, or daily activities: Family situation and its relation to occupational status. *Cogent Social Sciences*, 5(1), 1622484.
- Lövgren, J. (2019). Community, Self and the Other: Learning processes in Norwegian Folk High Schools. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 63(5), 789–804. Doi: <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1452288>
- Lövgren, J. (2022). From nation building to global citizenship: human rights education in the Nordic folk high schools. *Human Rights Education Review* 5(2), 77–97. <https://doi.org/10.7577/hrer.4470>.
- Lövgren, J. & Nordvall, H. (2017). A short introduction to research on the Nordic folk high schools. *Nordic Studies in Education*, 37(2), 61–68. Doi: <https://doi.org/10.18261/issn 1891-5949-2017-02-01>.
- Madsen, B. (2006). *Sosialpedagogikk: Integrering og inkludering i det moderne samfunnet*. Universitetsforlaget.
- Malterud, K. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder for medisin og helsefag*. Universitetsforlaget.
- NOU 2001: 16. (2001). *Frihet til mangfold – Om folkehøgskolens rammevilkår*. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-16/id378021/>
- NOU 2022:16. *En folkehøgskole for alle – Vilkår for økt kvalitet og mangfold i folkehøgskolene*. Kunnskapsdepartementet. Hente fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/e1bd219b875741e4a0dd879b75dce258/no/pdfs/nou202220220016000dddpdfs.pdf>
- Odland, A. M. (2019). Filmanmeldelse. Hentet fra: <https://fontene.no/nyheter/-6.47.656274.5d2cfc5383>
- Ohrem, S. & Haddal, O. (2011). *Med livet som pensum. Danning og læringsprosesser i folkehøgskolen*. Cappelen Damm.
- Saetre, J. (2020). *Litteraturstudie om levekår for voksne med Downs syndrom*. NOVA-Notat 6. Velferdsinstituttet NOVA, OsloMet. Hentet fra: <https://oda.oslomet.no/oda-xmllui/bitstream/handle/20.500.12199/6529/NOVA-Notat-6-2020.pdf?sequence=2>
- Sandvin, J. T. & Hutchinson, G. S. (2014). *Selvbestemmelse og medborgerskap for mennesker med utviklingshemming: et livsløpsperspektiv*. UiN-rapport 8, Universitetet i Nordland. ISSN 1892-476X.
- Tiller, T. (2014). *Læringskoden: Fra karakterer til karakter*. Cappelen Damm.
- Unge funksjonshemmede. (2019). *Folkehøgskolen – Et år for alle? Om inkludering og tilrettelegging på folkehøgskolen*. Rapport. Unge funksjonshemmede. Hentet fra: <https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner/utdanning/folkehogskolen-et-ar-for-alle/>
- United Nations. (2006) *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. Hentet fra: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Utdanningsdirektoratet. (2021). *Særtilskudd til folkehøgskoler i Norge*. Hentet fra: <https://www.udir.no/om-udir/tilskudd-og-prosjektmidler/tilskudd-for-folkehogskoler/sartilskudd-til-folkehogskoler-i-norge/>
- Wendelborg, C., Kittelsaa, A. M. & Wik, S. E. (2017). *Overgang skole arbeidsliv for elever med utviklingshemming* (Rapport). NTNU Samfunnsforskning.